Krystýnek, Jiří

K otázce regionalismu v literatuře

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1957, vol. 6, iss. D4, pp. [15]-32

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/108562
Access Date: 28. 11. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

JIŘÍ KRYSTÝNEK

K OTÁZCE REGIONALISMU V LITERATUŘE

Problém t. zv. regionalismu je jednou z nejobtížnějších a nejsložitějších otázek moderní literární vědy. Je to v podstatě otázka literárněhistorická, neboť při zkoumání regionalistických problémů je nutno vycházet vždy z konkrétních historických podmínek té které národní literatury. Avšak na základě srovnávacím je možno dospět i k jistým zásadním závěrům obecně teoretickým, čímž se otázka regionalismu dostane i mezi významné problémy literárněteoretické. Mezi problémy literárněteoretické patří regionalismus již také proto, že je jevem všeobecným, vyskytujícím se v té či oné podobě podle konkrétních historických podmínek ve všech moderních literaturách, nikoli snad jen u některých národů.

První velikou obtíží, se kterou se při řešení problému regionalismu setkáváme, je široký rozsah pojmu, jehož se užívá v různém významu a smyslu. Názvem *regionalismus* bývá označována snaha po hospodářské, politické, administrativní nebo kulturní decentralisaci, dále snahy o oblastní uměleckou tvorbu nebo úsilí o zdůraznění krajového svérázu přírodního i folkloristického v nejširším smyslu slova, t. j. zvyků, obyčejů, krojů, způsobu života i lidového umění všech druhů.

Ve významu prvním označuje pojem *regionalismus* záležitost spíše organisační, pokus o vytvoření nových kulturních center mimo hlavní město a soustředění literární tvorby kolem těchto regionálních center.

V literární vědě se pojmu *regionalismus* užívá zpravidla ve významu druhém, t. j. jako označení snahy o vytvoření provinciální oblastní literatury a o zdůraznění krajového svérázu. Za regionální literární dílo se pak pokládá takové umělecké dílo, které odráží rysy příznačné jen pro jistý kraj. Označení regionální má však v tomto smyslu zpravidla i jistý pejorativní přídech, neboť se jím rozumí obvykle dílo provinciální, nedosahující úrovně literatury celonárodní, mající význam jen pro určitou oblast a nesoucí často na sobě i pečeť lokálního patriotismu. Zde je vážné nebezpečí, že označení regionální samo o sobě již bude znamenat jisté podceňování, že bude chápáno jako označení něčeho méněcenného, jen krajového. Tomuto nebezpečí lze čelit pouze tím, že literární tvorba regionální bude posuzována podle stejných měřítek, podle stejně přísných kritérií jako literatura celonárodní, že zjevy prostřední a podprůměrné nebudou přeceňovány, nýbrž právě zasvěcenou kritikou, pracující se zevrubnou znalostí věci, přesně zhodnoceny a že bude určeno jejich místo v literatuře celonárodní. Při tom je nutno si uvědomit, že všechno hodnotné, co v literatuře regionální vzniklo, se dříve nebo později stane tak jako tak součástí literatury celonárodní. Nebezpečí snižování kritérií, lokálně patriotické shovívavosti a nekritičnosti je ovšem jedním z nejvážnějších úskalí regionalismu v každé době. Zdeněk Nejedlý o tom říká ve svém článku *O novém regionalismu*: „To takové hnutí nese samo sebou, že vyvolává spolu se snahou obohatit celek malodušnou domýšlivost všelijakých

lokálních veličin, spisovatelských i jiných. Ale nelze nevidět, že to je nepatrné minus proti tomu ohromnému plus, které nám všechno toto úsilí o poznání kraje, z něhož pravidelně vyplynulo i úsilí o zvýšení úrovně kraje, přineslo."[1]

Meziválečná literární věda, pokud se regionalismem zabývala, kladla jeho vznik zpravidla do Francie a vyličovala situaci tak, jako by se z Francie regionalismus rozšířil pak do ostatních evropských států.[2] Ve skutečnosti však z Francie přišlo pouze jméno a formulace regionalismu. Věc sama byla dávno známa již také jinde, zvláště u Němců a u Slovanů.[3] Aleksander Patkowski v článku *Ideje przewodnie regjonalizmu* (Przegląd Współczesny III, Kraków 1924, tom XI, 3—14) upozorňuje správně na to, že původ jména *regionální*, odvozeného od latinského *regio*, je nutno hledat již u starověkých Římanů, a podle C. Vitty (*Il regionalismo*, Firenze 1923, 4), uvádí, že již v díle *Origo gentis romanae* z 5. nebo 6. stol. n. l., zachovaného se jménem Aurelia Sexta Viktora, je přesně vymezen teritoriální význam slova regio: „... nam coniugium in familiam dilatum est, familia in gentem, gens in civitatem, civitas in provinciam, provincia in regionem." Patkowski rovněž uvádí, že podle Charles Bruna (*Le régionalisme*, Paris 1910, Bloud) byl prý tvůrcem názvu *regionalismus* ve Francii učený básník Provence de Berluc-Perussin r. 1874.

Zatím co Albert Pražák připouští u Čechů a Slováků pro první polovinu 19. století jenom jistý *„předregionalismus"*, jak to nazývá v odpovědi na these připravovaného, ale neuskutečněného III. mezinárodního kongresu slavistů v Bělehradě r. 1939,[4] upozornil Frank Wollman již r. 1936 ve spise *K methodologii srovnávací slovesnosti slovanské* na regionální skupinu ukrajinskou a běloruskou v polské literatuře a na skupinu ukrajinských povídkářů v ruské literatuře; ukázal tam na regionalismus jako na jev již v 1. pol. 19. stol. ve slovanských literaturách dobře známý.[5] Nejnověji Josef Hrabák upozornil dokonce na regionalistické jevy a tendence již v staročeské literatuře 14. století.[6]

Wollman zdůraznil rovněž, že regionalistické tendence u Slovanů jsou zaměřeny spíše na lid než na krajinu. K stejnému poznání dospěl ze zcela jiné stránky také Pavel Eisner při srovnání německé literatury z oblasti šumavské s literaturou českou. Eisner, který i ve stati o německém písemnictví u nás do r. 1848 v Československé vlastivědě pozorně a bystře rozlišil krajovou osobitost u řady česko-německých autorů, v sloupku v Lidových novinách ze dne 28. 12. 1936 vytkl jako hlavní rozdíl mezi německou a českou literaturou na Šumavě, že u německých spisovatelů je zájem soustředěn na krajinu, kdežto u českých na člověka. Z toho pak dochází k těmto obecným závěrům o rozdílu mezi českou a německou regionální literaturou v českých zemích:

„Rozdíl postupu a jeho výsledku je takový: český regionalista (nehorázný doklad hned Bezruč sám!) se rychlým pochodem krajinou prodírá k svému vlastnímu předmětu, k člověku, jeho podmíněnosti a osudovosti lidské, společenské, k souhře a sváru lidských sil a složek; náš Němec se oddává především tomu, čemu Němci nepředstižně říkají Naturseligkeit... Rozdíl je dosti zajímavý. Má však důsledek ještě zajímavější. Naše německé písemnictví nejenže apotheoticky zvěčňuje mnohý kraj společné vlasti, o němž česká tvorba nevydává svědectví, protože ten kraj žádného českého autora nezrodil ani nezvábil. Nejen to tedy: písemnictví našich Němců bohatě prokresluje a do mythičnosti monumentalisuje i leckterou naši končinu oběma národům zcela bezprostředně společnou. Tak hned tu památnou Šumavu, jejíž integrální aspekt krajinářský a přírodnický nelze získat z pouhé literatury české, nýbrž teprve synthetisací dokumentů českých a německých."[7]

Ve Francii měl regionalismus již od počátku jisté regresivní prvky a konservativní charakter, neboť navazoval na neprogresivní složky rousseauismu: tradicionalismus, odklon od civilisace, protiurbanismus a návrat k prvotní pospolitosti, k patriarchálnímu způsobu života.[8] Přesto však měl i znamenité umělce, zejména skupinu t. zv. provençalských básníků v čele s Frédericem Mistralem, a nemalý význam v boji proti nezdravému, zhoubnému pařížskému centralismu, který v pravém smyslu slova ochromoval kulturní život v bohatě diferencovaných krajích rozsáhlého a rozmanitého státního celku.[9] Později však bylo ve Francii regionalismu zneužito přímo k posilování buržoasního nacionalismu. V tom směru se stal neblaze proslulý zejména Maurice Barrès, ideolog imperialistické reakce, který se snažil posílit francouzský nacionalismus regionalismem bretaňským, provençským a lotrinským a svým požadavkem národní sebezáchovy na základě krajovém, nikoli třídním dal regionalistickým tendencím charakter vyhroceně regresivní a protisocialistický. Barrès hledal ve francouzských provinciích především oporu a posilu konservativnější části francouzského obyvatelstva proti narůstajícímu a rychle mohutnějícímu dělnickému hnutí v průmyslových velkoměstech Francie.

V období meziválečném se také u nás a v sousedním Polsku stal regionalismus jednou z forem oslabování a ochromování třídního boje. Upoutáváním zájmu na krajový svéráz byla vědomě i nevědomě odváděna pozornost od problematiky třídní. Kraje byly chápány jako jisté celky, charakterisované pospolitostí krojů, zvyků, obyčejů, způsobu života, zdůrazňována jejich odlišnost od jiných krajů, ale zastírána jejich vnitřní třídní diferenciace, ostré sociální protiklady a rozpory. Nepomáhala zde příliš ani ta okolnost, že někteří regionální spisovatelé, na př. na Valašsku Metoděj Jahn a J. F. Karas nebo ve Slezsku Fr. Sokol-Tůma, tyto rozpory viděli a ve svých dílech zobrazovali. Záměrné zdůrazňování celistvosti a jednolitosti krajů reakčními politiky, sociology, folkloristy i literárními kritiky, rafinované a působivé zaměření protiurbanistické (na zhoubné působení velkoměsta se svádělly všechny rozkladné jevy vesnického života) převládalo. Nakonec i takový Metoděj Jahn, který ve svých prvních povídkových knihách podal otřesné obrazy propastných třídních protikladů a neuvěřitelné přímo bídy na zaostalém Valašsku, se v pozdní své tvorbě spokojoval jen líčením krásy valašské přírody a idylickými obrazy z valašského lidového života. I on podlehl klamu, že osvobození národní vytvořilo předpoklady i pro vyřešení konfliktů sociálních. Karas viděl pak třídní protiklady především v minulosti. V současnosti mu unikaly, přestože sám měl život velmi těžký a byl typickou obětí nespravedlivého společenského řádu, neboť jeho usilovná, neúmorná literární činnost mu leckdy vynášela sotva na holé živobytí.

Konservativní, tradicionalistický, protipokrokový a protisocialistický charakter nesprávně chápaného regionalismu v období meziválečném se zvláště výrazně projevil v některých jeho odnožích, zejména v ruralismu. To je nejkrajnější vyhrocení protiurbanistických tendencí v regionalismu. Ruralismus je směr jasně a vědomě reakční. Záměrným, programovým příklonem ke konservativnímu, statickému tradicionalismu nikoli jen v oblasti zvyků a obyčejů, nýbrž především v oblasti ideologie chce čelit všem pokrokovým snahám o změnu společenského řádu a dochází ke zcela zkreslenému pojetí vývoje české literatury. Josef Knap, jeden z ideologů ruralismu, redaktor regionalistického časopisu Sever a východ, vycházejícího v Turnově, formuloval ruralistickou koncepci českého literárního vývoje takto:

„Proti bohaté a složité, překulturní a jemně diferencované literatuře francouzské... má... naše literatura znak určité neotesanosti, určité primitivnosti. Zemědělská země dlouho neposkytovala umělecké tvorbě jednak nervosního tempa, jednak přejemnělých slohů kulturní atmosféry, jaká je darem velkoměstských středisk, rozmach průmyslové civilisace a tím spíše úpadkově mondénní průvodní zjevy metropolního života jsou u nás novějšího data. Týmž zákonem filosofie české literatury vykazuje pouze ojedinělé vlny tendence světoobčanské, symbolické, dekadentní... atd...., co hlas kořenů a půdy v lyrice, epika z prostředí venkovského, s pozadím spíše patriotickým než třídním, jen zdráhavě umělecky experimentující, udržuje nepřetržitý, pevný, spojovací podklad pod linií literárního vývoje... Nic nenasvědčuje, že by se záhy mělo co podstatně změnit na povaze české literatury a na směru, kterým šla a jde."[10]

To je v podstatě totéž, co razil už Alexander Brückner[11] svým pojetím české literatury jako literatury selské (Bauernliteratur) a proti čemu vystoupil rozhodně Frank Wollman ve spise *K methodologii srovnávací slovesnosti slovanské.*

Ruralismus u nás byl jevem vážným a nebezpečným, byl literární formou výbojného politického agrarismu. Podporován mocenskou posicí agrární strany, oficiálně zvané republikánská, stával se zejména na počátku 30. let našeho století jednou z oficiálních literárních ideologií první republiky a mohutně se rozrůstal jak ve vlastní literárněumělecké tvorbě (Josef Knap, František Křelina, Antonín Matula, Josef Koudelák, J. V. Sedlák, Václav Prokůpek), tak ve statích literárněteoretických a literárněhistorických, které ruralismus vysvětlovaly, obhajovaly a propagovaly (Jindřich Kohn, Antonín Matula, Josef Knap, Tomáš Čep, R. I. Malý, J. V. Sedlák, Bedřich Slavík a j.).

Není náhodou, že téměř všichni ruralističtí autoři i teoretikové vedle návratu k rodné půdě zabarvení až mystického (mluví se přímo o „řádu půdy") hlásají též fideismus, restauraci a prohloubení náboženskosti a intuitivní pronikání až k samé duši kraje, k onomu záhadnému, ryze idealisticky chápanému „geniu loci". A že se tak děje velmi intensivně především ve vrcholných letech velké hospodářské krize (1932—1933), to má též svůj eminentní politický význam. Vina za hospodářský a morální rozvrat se svaluje nikoli na společenský řád, ale na urbanismus, prudký rozmach průmyslu i městské civilisace a odklon od půdy. Nezaměstnanému dělnictvu se návrat k půdě a k bohu předkládá jako všelék na všechny neduhy doby, aniž se bere v úvahu naprostá praktická neproveditelnost návratu k starým výrobním formám. Úmyslně se zastírají hospodářsko-politické kořeny krize, zdůrazňuje se jen úpadek morálky a náboženskosti, aniž se poukazuje na to, že onen úpadek morálky je právě důsledek nezdravého hospodářsko-politického vývoje.

Znovu zde ožívají naivní, ale ve svých ideologických důsledcích zhoubné názory moravské spisovatelky Františky Stránecké, která již v minulém století označovala rozvoj proletariátu za „neduh morové nákaze podobný", velmi se bála revoluce a chtěla jí čelit spojenou snahou všech „vlastimilů a přátel lidu", při čemž lid v jejím pojetí je pouze rolnictvo. Touto narodnickou koncepcí lidu stejně jako svým přesvědčením, že jediným řešením sociálních problémů je návrat k patriarchálnímu způsobu života, byla Stránecká vlastně předchůdkyní moderního ruralismu. Rovněž její přesvědčení, že nespravedlivé sociální rozvrstvení společnosti je projevem vůle boží, nachází obdobu v obezřeleji koncipovaných fideistických názorech ruralistů.[12]

Nebezpečí narodnicko-ruralistických tendencí v literaturách lidově demokratických států nebylo zcela zažehnáno ani po druhé světové válce. Tak na př. v úvodu ke knize *Wybór pisarzy ludowych* (Wrocław 1947. Ossolineum), jinak velmi pozoruhodné, píše Stanisław Pigoń:

„W ten sposób pomyślany i wykonany *Wybór* niniejszy stał się — wolno mniemać — czymś w rodzaju zbiorowego, fragmentarycznego naturalnie, pamiętnika duchowego wsi polskiej. Czym wieś żyła, budząc się i podźwigając z wiekowego odrętwienia, jak pracowała za dziadów i ojców, jak uczyła się pracować coraz lepiej i coraz owocniej, co ją bolało i radowało, z kim i o co walczyła, jak bogaciła się w pogłębiającą się świadomość stanową i narodową, co z siebie wnosiła w ogólną kulturę Polski — wszystko to można będzie znaleźć i poznać w niniejszym *Wyborze*.“ (Cześć I, Pamiętnikarze i publicyści, str. 8.)

Necháme-li stranou nepřijatelně úzké pojetí Pigoňovo, podle něhož *ludowy* rovná se *vesnický*,[13] zjistíme v jeho programu některé staré ideje ruralistické ve snaze chápat venkov jako svébytný, jednolitý celek, protikladný k městu. Za povšimnutí stojí, že Pigoň tu výrazně hovoří o prohlubujícím se uvědomění s t a v o v s k é m a národním, nikoli třídním. Pojetí rolnictva jako stavu bez diferenciace třídní, bez dostatečného zřetele k ostrému třídnímu rozvrstvení vesnice bylo právě základní chybou starého regionalismu a hlavní příčinou jeho konservativního, tradicionalistického, někdy přímo reakčního zaměření.

Regionalismus byl vůbec často chápán jako literární thematika protikladná thematice velkoměstské nebo thematice z cizího prostředí. Tak Bedřich S l a v í k v knize *Regionalismus a literatura* píše: „Shrneme-li nyní naše šetření v této kapitole, jež byla vědomě věnována představitelům mladší generace, potom se nám jeví regionalistické látky v současném písemnictví jako důležitý protiklad umění inspirovaného velkoměstem nebo napodobujícího cizí vzory.“ (Str. 49.) To je ovšem pojetí nesprávné a úzké. V moderním, pokrokovém pojetí regionalismu je naopak jedním z hlavních předpokladů rozvoje literárního, a vůbec kulturního života v krajích vybudování dobře vybavených velkoměstských center se stálými divadly, knihovnami, nakladatelstvími, musei, výtvarnými galeriemi, vlastními časopisy atd. Zdeněk N e j e d l ý o tom praví: „Bude proto také snahou učinit *centra krajů* i kulturními středisky nejen v tom smyslu, že tam budeme zakládat divadla, knihovny, galerie, musea, vůbec organisovat tak zv. osvětovou práci.“ (*O novém regionalismu*, 117.)

Je tedy zřejmé, že nový, pokrokový, zdravý regionalismus není zaměřen proti městu, jak tomu bylo v 19. století, v období před první světovou válkou i v době meziválečné, že naopak usiluje o povznesení a zvelebení provinciálních měst, o jejich rozšíření v moderní velkoměsta, neboť jedině tak budou moci úspěšně plnit svou funkci vedoucích kulturních center.

Dřívější literární věda charakterisovala regionalismus zpravidla jako literární směr. Tak Albert P r a ž á k r. 1928 píše: „Regionalism jest literární směr všeevropský ...“ (*K anketě o regionalismu*, Anketa o regionalismu, Kdyně 1928, 25.) Regionalismus však nelze pokládat jen za literární směr, který je něčím časově i ideově omezeným. Regionalismus je jev starý a rozmanitý, vyskytující se na určitém stupni hospodářského a kulturního vývoje více či méně, tou či onou formou téměř v každé literatuře, a sám dává vznik některým literárním směrům, jako je na př. již zmíněný ruralismus. Regionalismus jako jev trvalý a obecný, nikoli jen jako směr, místně i časově omezený, charakterisovala výrazně již v období meziválečném také Božena S t e l m a c h o w s k a v brožuře *Regjonalizm etnograficzny* (Poznań 1936), kde píše:

„Należałoby podkreślić, że regjonalizm w nauce, literaturze, czy sztuce, to nie manjera współczesna, nie kierunek przejściowy, kaprys, czy upodobanie czyjekolwiek. Regjonalizm to przedewszystkiem postęp oparty o racjonalne, naukowe podejście do ściśle etnicznie określonego terenu.

Regjonalizm, to zwrócenie uwagi na cechy właściwe ludowi danego ośrodka, językowe i etnograficzne, to znajomość przeszłości historycznej regjonu, jego przekształcań się i kolejnych przemian, to scalenie własnych obserwacyj i impresyj z teraźniejszością." (Str. 10.)

Albert Pražák vystihl však dobře základní charakteristické rysy regionalismu, když jej označil za „pokus o decentralisaci, únik z velikých kulturních center do jednotlivých krajů za účelem kulturního okysličení a posily osobitých národních znaků vůči upřílišené duchové poruše kosmopolitismem a individualismem". (*K anketě o regionalismu*, 25.)

Rovněž Pražákovo souhrnné zhodnocení významu a smyslu regionalismu je správné, shodné v podstatě s dnešním oceněním, jak je formuloval Zdeněk Nejedlý.[14]

V zásadě nesprávné jsou však Pražákovy snahy interpretovat i slovenské úsilí o samostatnou, svébytnou národní kulturu jako regionalismus[15] a separatismus a zařadit celou slovenskou literaturu, v období meziválečném již značně bohatou a rozmanitou, do rámce literatury regionální. Jestliže výslovně praví: „Na Slovensku, kde až na období poštúrovské bylo uvědomělé povědomí naší národní jednotnosti, infekcí poslední fáze poroby, irredenty a zvýšeného autonomismu jest zvlášť nebezpečná nálada učiniti z regio-natio," ignoruje tím historický fakt, že Slováci tehdy (r. 1928) již dávno byli samostatným národem s vlastním spisovným jazykem, vlastní literaturou a jasně vyhraněným národním uvědoměním. Na této skutečnosti nemohlo nic změnit ani oficiální pojetí jednotné československé národnosti a jednotného československého jazyka, který ještě na počátku třicátých let našeho století byl úředně označován zrůdným termínem „československština". Pražákovo úsilí dostat Slovensko do rámce regionální literatury, svést mohutný všestranný kulturní rozvoj mladého slovenského národa na pouhý statický, tradicionalistický kult slovenského svérázu se nutně muselo minout cílem.[16]

Ani Arne Novák[17] a Jan Herben[18] nepochopili vývoj na Slovensku, jeho pravé příčiny a kořeny, ve slovenském kulturním rozmachu vidí jen rozbujelý regionalismus, vyúsťující v nebezpečný separatismus.

Albert Pražák pak ještě r. 1939 mluví výslovně o „československém písemnictví" a o „slovenském regionalismu".[19]

Avšak i mezi českými vědci byli lidé, kteří již v období meziválečném správně chápali slovenský problém, tak především Frank Wollman, o němž sám Albert Pražák píše jako o jednom z nejlepších znalců slovenského charakteru.[20] Wollman r. 1939 otevřeně vystoupil proti snahám chápat slovenskou otázku jako záležitost regionální. V odpovědi na these připravovaného slavistického kongresu v Bělehradě praví: „Často se pokládají za regionalismus v západním významu toho slova zjevy, které náleží už k typické národní diferenciaci, na př. nesprávně se pokládala ještě nedávno literatura slovenská za regionální útvar literatury české." (*Zbirka odgovora na pitanja*, Beograd 1939, Izdanja izvršnog odbora br. 1, 116.)

Nelze popírat, že i v jevech a tendencích skutečně a nepochybně regionálních jisté nebezpečí separatismu vždy bylo, a to někdy — jestliže byl regionalismus vědomě či nevědomě nesprávně chápán — i velmi silné. Tak na př. požadavek Bedřicha Slavíka, aby byly napsány dějiny o literatuře našich kmenů a krajů,[21] má již dosti nebezpečný nádech separatismu. Svědčí o tom ostatně i označení jeho knihy *Hanácké písemnictví* (Olomouc 1940), naznačující separatistické pojetí krajového písemnictví na Hané jako nějaké samostatné, svébytné literatury hanácké. Slavík si nepochybně později sám uvědo-

mil nesprávnost tohoto označení, neboť další knihu o regionální literatuře na Valašsku pojmenoval již správně *Písemnictví na moravském Valašsku* (Olomouc 1947). Požadavek Slavíkův, nesprávně pochopený a do důsledků provedený, by ovšem znamenal nepřípustné a nepřijatelné rozpadnutí celonárodní literatury na řadu literatur oblastních a krajových. Zdá se však, že to ani Slavík tak radikalisticky nechápal, avšak důsledné praktikování jeho intencí by mohlo vést na scestí omezeného provinčního separatismu, zejména bylo-li by jich zneužito pro lokálně patriotické tendence maloburžoasních elementů. Takové nebezpečí je zejména v oblastech se silně vyvinutým kmenovým sebevědomím, konkrétně na př. na Hané.

Na druhé straně však podobné dílčí práce o literatuře v jisté oblasti jsou důležité a užitečné pro historii literatury celonárodní, neboť přinášejí podrobné údaje o spisovatelích a dílech, o nichž se jinde najde nanejvýš jen zmínka. Tak na př. uvedené práce Slavíkovy přes vážné ideologické nedostatky a nedostatečné kritické zhodnocení popisovaných jevů (autor tu staví vedle sebe bez odlišení spisovatele pokrokové i jasně reakční, básníky světového formátu i nepatrné místní písálky) jsou cenným zdrojem velmi bohatého faktického materiálu a bibliografie, bez něhož se neobejde žádný badatel o literatuře na Moravě. Dílčí literárněhistorické práce toho druhu, jsou-li správně ideologicky fundovány a kriticky zpracovány, stanou se významnými pomocnými pracemi pro literární dějiny celonárodní. Je ovšem nutné, aby takové práce byly koncipovány skutečně jen jako dílčí práce historie literatury národní, nikoli jako dějiny nějakých autonomních kmenových písemnictví. Podrobnými pracemi, takto správně pojatými, dosáhne historie bohaté a mnohotvaré literatury národní teprve oné úplnosti, jaká je cílem vážného vědeckého výzkumu a spolehlivým podkladem pro synthetické práce. V tom smyslu je nutno chápat i požadavek Artura Závodského v předmluvě k monografii o Karlu Handzlovi,[22] aby se věnovala pozornost výzkumu dějin slovesnosti na Ostravsku; nikoli pro propagaci nějaké samostatné literatury ostravské nebo lašské, nýbrž pro doplnění a rozšíření dějin literatury celonárodní a pro zjištění, jak umělecká literatura odráží specifické konkrétní prostředí a způsob života v určitém kraji, jak nejen geografické podmínky, ale i zvláštnosti výroby a třídní složení obyvatelstva pronikavě působí na charakter umělecké tvorby jisté oblasti. Literární produkce z Ostravska je toho právě velmi názorným dokladem.

Příkladem nesprávně chápaného regionalismu byly naproti tomu v třicátých letech našeho století snahy Ondry Łysohorského (vl. jm. Ervína Goje) o vytvoření spisovného lašského jazyka a samostatné lašské literatury, jejímž základním kamenem se měla stát vlastní díla Łysohorského, psaná lašským dialektem.[23] Okolnost, že verše Łysohorského zaujaly především mimolašské čtenářstvo silou a působivostí básnického výrazu, sociální útočností a nevšední jazykovou formou, že však v samé lašské oblasti zapadly celkem bez ohlasu, svědčí nejlépe o neopodstatněnosti podobných pokusů. Dokázaly jen, že v širokých masách pracujícího lidu Ostravska ani v jeho inteligenci nejsou žádné autonomistické nebo separatistické tendence. Ukázalo se naopak, že neobvyklá jazyková forma (lašské podřečí hornoostravské, doplněné polaštěnými výrazy ze spisovné češtiny) a zvláštní česko-polský pravopis jsou vážnou překážkou pro rozšíření Łysohorského díla právě mezi širokými čtenářskými masami na Ostravsku, kde domácí obyvatelstvo je zvyklé sice užívat lašského nářečí, avšak v přesně vymezené funkci jako ja-

zyka hovorového, nikoli jako jazyka spisovného, literárního. Skutečnost, že se lašsky psané sbírky Łysohorského v celé rozsáhlé lašské oblasti, pro kterou především byly určeny, setkaly jen s nepatrným ohlasem, zatím co díla spisovatelů píšících česky (Petra Bezruče, Vojtěcha Martínka, Františka Sokola Tůmy, Františka Slámy a j.) získala neobyčejnou popularitu v nejširších čtenářských vrstvách na Ostravsku, Opavsku a Těšínsku, dokumentuje jasně, že se v lašském regionu nikde nejevila ani nejeví potřeba vytvořit nový literární jazyk.[24] Veliký úspěch, jakého dosáhly básně Łysohorského v cizině, zejména v překladech do spisovné ruštiny a spisovné němčiny, ve srovnání s malým ohlasem jeho veršů v původní nářeční podobě doma je nejpřesvědčivějším dokladem pochybenosti jeho pokusů o konstituování lašského literárního jazyka.[25] Autonomistické tendence překvapují u Łysohorského tím více, že se jinak jeví jako nesmiřitelný odpůrce buržoasie a kapitalismu a důsledný zastánce práv pracujícího lidu.

Pojetí literární tvorby v jisté oblasti jako autonomní kmenové nebo krajové literatury se objevuje někdy i v sousedním Polsku, kde se např. v některých publikacích hovoří přímo o t. zv. „slezském písemnictví". Tak Wincenty Ogrodziński označil svou knihu o polském písemnictví ze Slezska, vysázenou původně v srpnu 1939, za války zničenou a po válce znovu vydanou (již po smrti autorově), výslovně jako *Dzieje piśmiennictwa śląskiego* (Katowice—Wrocław 1946). Karel Krejčí v recensi knihy (Slezský sborník 48, 1950, 553—555) ocenil její materiálový přínos, ale zdůraznil, že nelze mluvit o nějakém samostatném slezském písemnictví. Upozornil i na okolnost, že existuje nejen polská, ale také česká a německá literatura ve Slezsku, což zcela vylučuje koncepci jednotné autonomní slezské literatury.[26]

Pokusy a tendence o koncepci literární produkce z jisté oblasti národního teritoria jako autonomního kmenového písemnictví, jaké se tu a tam objevují v české nebo polské literatuře, nejsou ničím novým, původním nebo pro tyto dvě literatury příznačným. Je to celá vlna odstředivých regionalistických tendencí, které vycházejí sice ze správných postřehů o nesporném působení kraje, geografických podmínek a etnického prostředí na literární umělecké dílo, avšak zdůrazňují příliš elementy krajové a kmenové na úkor faktorů třídních a vyúsťují nakonec často až v nesprávné představy o svébytném písemnictví krajovém. Tato vlna vyšla koncem 19. století hlavně z Německa a je podporována do jisté míry i rozmachem t. zv. *anthropogeografie*, vědeckého odvětví, které se zabývá výzkumem vlivu přírody, krajiny na člověka a které se rozvíjí zejména po vydání knihy Friedricha Ratzela *Anthropogeographie* (1882—1891). Toto rozsáhlé dvousvazkové dílo dalo celému výzkumnému odvětví, které ovšem již dříve existovalo v rámci zeměpisného bádání bez speciálního označení, vlastní samostatný název a program.

V Německu se také velmi záhy, již koncem minulého a počátkem našeho století objevují speciální literárněhistorické práce, věnované oblastním nebo kmenovým literaturám, tak na př. Hermanna Fischera *Beiträge zur Literaturgeschichte Schwabens* (Tübingen 1891, 1899) nebo od téhož autora *Die schwäbische Literatur im XVIII. und XIX. Jahrhundert* (Tübingen 1911). Od roku 1922 vycházela v Lipsku sbírka *Die Schweiz im deutschen Geistesleben* (Eine Sammlung von Darstellungen und Texte), jejímž programem byl soustavný výzkum německé literatury švýcarské a v níž byla zpracovávána i některá detailní themata, na př. bernský kraj v německé poesii, Curyšské jezero v německé poesii atd.[27] Nejdůsledněji však teorie o vlivu kraje, regionu

na člověka a literaturu byla již v době před první světovou válkou zastávána školou pražského germanisty Augusta Sauera, který hlavní zásady své teorie shrnul v nástupní rektorské přednášce *Literaturgeschichte und Volkskunde* roku 1908, při čemž pod pojmem „Volkskunde" je zde myšlena především kmenová příslušnost. Sauerovy zásady s typicky německou důkladností rozvedl a prakticky aplikoval jeho žák Josef Nadler v imposantním třísvazkovém díle *Literaturgeschichte der deutschen Stämme und Landschaften* (Regensburg 1912—1924), kde za regiony považuje nejen kraje, nýbrž i jednotlivá větší města, čímž vlastně Sauerovu regionalistickou teorii rozmělnil a přivedl ad absurdum. Přílišné zdůrazňování hledisek a faktorů krajinných a kmenových vytýkal proto Nadlerovi již i Paul Merker (*Neue Aufgaben der deutschen Literaturgeschichte*, Leipzig—Berlin 1921, 37). Je nutno však přiznat, že Nadlerovo dílo přes základní pochybenou koncepci přineslo pro německou literární historii přímo nepřeberné množství poučného a zajímavého faktografického materiálu a potvrdilo užitečnost dílčích prací a monografií o spisovatelích a literární tvorbě z určitého kraje nejen pro dějiny literatury celonárodní, ale i pro srovnávací literárněvědné studium. Anthropogeografická hlediska jsou uplatňována i v jiných literárněvědných a uměnovědných německých pracích s dílčími tématy, tak na př. v knize Adolfa Grolmana *Ebene. Bemerkungen über ihr Wesen und ästhetische Bedeutung in der deutschen Literatur* nebo v knize Helmuta Trüpera *Die norddeutsche Landschaft in der Kunst. Ihr Bild und ihre Seele* (1928).[28] Ve vlastní německé umělecké literární tvorbě se anthropogeograficky fundované regionální tendence, z počátku oděné do většinou nevinné a neškodné ještě podoby t. zv. „umění domova" (Heimatkunst), zvrhly nakonec až v reakční rasistickou theorii „Blut und Boden", radikálnější období našeho ruralismu, politicky využitou a zneužitou nacismem. Přitom právě v Německu jsou tyto už zbahněné regionalistické tendence plny protikladů: na jedné straně až mysticky opojeně uctívané „Volkstum" a „Volkstümlichkeit", na druhé straně opovržlivé Naumannovo pojetí lidovosti, která je interpretována jako „das gesunkene Kulturgut", jako pouhý zvulgarisovaný ohlas anticko-západoevropské „Hochkultur", chápané už ryze rasisticky.

Ze slovanských vědců se anthropogeografií vedle několika ruských učenců (Sinického, Krubera, Vojejkova, Semjonova) zabýval zejména největší srbský zeměpisec Jovan Cvijić, který bystře postřehl, že bohatě rozrůzněné oblasti a kulturní zóny Balkánu se pro anthropogeografický výzkum zvlášť dobře hodí. Jeho základní dílo toho druhu *La péninsule Balcanique. Géographie humaine*, Paris 1918 (V srbocharvátském zpracování *Balkansko Poluostrvo i južnoslovenske zemlje. Osnove anthropogeografije*) poskytlo cenné směrnice i pro literárněvědné bádání. Tak Cvijićovy nálezy aplikoval zejména profesor pražské německé university Gerhard Gesemann na dějiny srbocharvátské literatury (*Die serbo-kroatische Literatur*. Wildpark—Potsdam 1930, Handbuch der Literaturwissenschaft, herausgegeben von Dr Oskar Walzel), při čemž v podstatě správně ukázal typicky regionální charakter literárního vývoje v Jugoslavii, kde ještě v polovině 18. století bylo vlastně několik provinciálních literatur, jak v recensi Gesemannovy knihy (Slavia 13, 1934—1935, 215—227) zdůraznil Frank Wollman.[29] Nedbání třídního hlediska svedlo však Gesemanna k apriorní premise, že kmeny jsou morální páteří národa, jak tvrdí hned v 1. kapitole („Sind die Stämme das moralische Rückgrat des Volkes . . .", o. c., 3). To je ovšem premisa nesprávná. „Morální páteří národa,"

chceme-li to už takto po gesemannovsku nazvat, je pracující lid, a to bez ohledu na kmenovou či krajovou příslušnost.

Do našich zemí, kde nejsou tak ostře, často až antagonisticky odlišeny kmeny a regiony jako na př. v Německu nebo Jugoslavii, pronikla anthropogeografická hlediska v poněkud jiné, skromnější a jednodušší podobě. Miloš Weingart např. píše o t. zv. literárním zeměpise, praví, že by bylo možno „vyšetřovati a ukázati *souvislost* mezi místem, jeho přírodními a hospodářskými vlastnostmi na jedné straně a jeho účastí v literárním (a vůbec kulturním) životě národním na straně druhé", a doporučuje zkoumat nejen působení spisovatelova rodného kraje na jeho literární tvorbu, nýbrž vůbec, jak jednotlivá místa a kraje byly literárně umělecky zpracovávány. (*Problémy a methody české literární historie*, Bratislava—Martin 1922, 19.) Jako příklad takové literárně zeměpisné práce, ovšem jen v informativním měřítku pro účely didaktické, uvádí Weingart *Přehled českého písemnictví* Jindřicha Veselého a Josefa Dušky (Praha 1920), kde po krátkém úvodu jsou místopisné literární seznamy podle autorů i podle rodišť spisovatelů a míst, podle nichž byly nazvány literární památky. Na širším základě je zpracována kniha Lydie Nečasové *Kde — kdy — kdo, Literární místopis Čech, Moravy a Slezska* (Praha 1947). Cíl má však pouze registrační; nesleduje souvislost kraje se spisovatelovým dílem, jak to žádal Weingart, nýbrž jen zaznamenává, kde se významnější spisovatelé nebo vědci narodili, působili a zemřeli, a ve stručných anotacích informuje o charakteru jejich činnosti. Podobnou příručkou, omezenou však jen na jeden region, je knížka Jana Springra *Co dala Haná české literatuře* (Olomouc 1947) s abecedním seznamem všech Hanáků, kteří kdy cokoli publikovali v oboru literatury umělecké nebo naukové.

Výrazněji vystupují anthropogeografická hlediska u nás jedině u Bedřicha Slavíka v třetí části knihy *Regionalismus a literatura* (Domažlice 1937, 51—79), kde se zabývá problematikou t. zv. kmenových písemnictví, a zvláště pak u Pavla Eisnera v znamenitém přehledu dějin německého písemnictví u nás po r. 1848 (*Německá literatura na půdě Československé republiky od r. 1848 do našich dnů*, Československá vlastivědá, díl 7. Písemnictví, Praha 1933, 325—377), kde hned na počátku upozorňuje na „bohatě rozvětvený regionalismus" jako na jeden z typických rysů německé literatury v našich zemích, který ji současně sbližuje s literaturou českou.

Pojetí kmene jako autonomního celku bez dostatečného zřetele k příslušnosti třídní, která má charakter nadkmenový a nadkrajový, přílišné zdůrazňování kmenových zvláštností a krajového svérázu vede často k pouhému zevnímu, povrchnímu folklorismu. Na toto nebezpečí, jedno z nejvážnějších i v dnešním moderním regionalismu, upozornil již v době druhé světové války charvátský literární historik a kritik Antun Barac v studii *Regionalizam u književnosti* (Književnost i narod. Rasprave i eseji. Zagreb 1941, 132—144). Uvedl, že mnozí krajoví spisovatelé zůstávají jenom na povrchu zobrazované skutečnosti, zaměňují umělecké zobrazení s folklorem a spokojují se nanejvýš jen popisy některých krajových zvláštností. Podstatu regionalismu vidí Barac ve snaze zachytit a odrazit *duši kraje*. V tom se zdánlivě shoduje s naším meziválečným ruralismem, další text jeho studie však ukáže, že shoda je pouze terminologická. Pod idealistickou terminologií „*zachytit duši kraje*" rozumí autor umělecky zobrazit specifický charakter kraje a způsob života v něm, čímž se v podstatě kryje s dnešním naším pojetím regiona-

lismu. Správně rovněž Barac upozorňuje na to, že pod rouškou regionalismu se do literatury zavádí často dialekt místo spisovného jazyka, a varuje před nebezpečím, že pod heslem a záštitou regionalismu se do literatury vloudí i netalentovaní diletanti. Toto nebezpečí se zdá Baracovi zvlášť silné v srbocharvátské literatuře.

Na nebezpečí zploštění regionalismu v pouhý zevní folklorismus bez proniknutí k sociální struktuře a třídním problémům regionu poukázal také Václav Zykmund v článku *Morava ve výtvarném umění* (Host do domu 2, 1955, 572—574), který se sice týká především regionalismu ve výtvarném umění, ale jehož zásadní vývody lze s jistými modifikacemi a s přihlédnutím k specifičnosti literatury aplikovat velmi dobře i na regionalismus literární. Výtvarné umění ovšem už samou svou povahou svádí k zobrazování a glorifikování pouhého barvitého a malebného povrchu vesnického života, zejména v oblastech, kde je svérázný folklor (kroje, tance, obyčeje) dosud dobře zachován (u nás na př. Chodsko, moravské Slovácko a Valašsko, Detva a j.). K tomuto nesprávnému chápání regionalismu přispívala i okolnost, že ve všech uvedených oblastech, zvláště však na moravském Slovácku a Valašsku, byl v období meziválečném zevní folklor uměle udržován a pěstován jako kuriosita a atrakce pro cizince. Na Moravě se zejména dvě města, Strážnice a Rožnov, stala středisky této umělé konservace folkloru a v obou byly a jsou dosud pořádány veliké národopisné slavnosti, které sice mají veliký význam pro uchování starých krojů, tanců, zvyků a obyčejů, ale současně nezasvěcenému divákovi, který nezná skutečný všední život slováckého a valašského lidu v neradostné minulosti, poskytují pohled toliko na jednu stránku věci. Ukazují mu jen líc, sváteční vzhled venkovského života moravského a vzbuzují v něm mimoděk stesk nad zánikem starých časů, v nichž ještě žily krásné kroje, půvabné tance, rázovité zvyky a obyčeje. Glorifikování pouhé zevní folkloristické malebnosti vedlo již v minulosti k regresivnímu tradicionalismu a konservatismu. Starobylé kroje a zvyky se stávaly přímo symbolem tradicionalismu, bohabojného života pokojných vesničanů, bývaly často záměrně zneužívány na podporu zpátečnictví, tmářství. Dělnická třída i pokrokové myšlenky socialismu bývaly otevřeně označovány za rozkladné elementy, které tuto domněle krásnou a zdravou idylu bohulibého vesnického života bezohledně narušují. Pro takové nesprávné chápání lidovosti a folkloru máme zvláště v regionální literatuře na Moravě markantní a přesvědčivé doklady (Františka Stránecká, Václav Kosmák a j.).

Okolnost, že v regionalismu — jak byl formulován, praktikován i vykládán v době před druhou světovou válkou — převládaly prvky a tendence konservativní, někdy přímo i reakční, zdiskreditovala již samo označení regionalismus do té míry, že literární věda poválečná v lidově demokratických státech — s výjimkou zásadního článku Zdeňka Nejedlého z r. 1949 — se problému regionalismu s jistými rozpaky vyhnula nebo vystoupila přímo proti regionalismu, jako Zygmunt Greń v článku *Przeciwko mitom regionalizmu* (Śląsk Literacki 1954, 9, 109—116), kde u příležitosti referátu o dvou nových knihách Gustawa Morcinka *(Ondraszek, Wyorane kamienie)* se zabývá obecně problémem regionalismu v polské literatuře. Greń je ovšem zaujat především proti termínu *regionalismus* a proti starému předválečnému pojetí oblastní literatury s tímto termínem spojenému. Věc samu uznává, vidí ji jako historický fakt.[30] Ostatně Greń sám už pouhým faktem, že svůj článek otiskuje v časopise, který má charakter, název i program výrazně regionální — ovšem

v novém smyslu a pojetí — dokazuje existenci regionalismu, který v článku poněkud ukvapeně a neuváženě označil za jistý druh „mythu".[31] Spíše se měl pokusit o novou interpretaci starého termínu a naznačit význam správně chápaného regionalismu v dnešní době, jak jej praktikuje velmi dobře právě časopis Śląsk Literacki. Greń však správně upozornil na nebezpečí ryze vnějšího folklorismu, barvitého, ale povrchního krajinářského impresionismu a intuitivního psychologismu, které se v předválečné i meziválečné praxi a interpretaci regionalismu skrývalo.[32] Přitom si ovšem pojem regionalismu zúžil na pouhý literární směr nebo — lépe řečeno — literární módu, která se v evropských literaturách rozšířila v druhé polovině 19. století, přesáhla až hluboko do 20. století a kterou bychom mohli označit snad jako programový regionalismus, neboť zde šlo o záměrné, uvědomělé zaměření zájmu a pozornosti na krajový svéráz určitých regionů a později také o vědomé, programové formování literárních skupin a škol s výrazně regionalistickým zaměřením (tak na př. v Polsku to byla v dvacátých letech našeho století básnická skupina beskydská čili ariánská, vedená Emilem Zegadłowiczem).[33] Greń konstatuje, že tento literární směr pronikl do Polska koncem minulého století v souvislosti s oživením zájmu polských spisovatelů o Tatry, o jejich přírodní krásy i rázovité obyvatelstvo, musí však také přiznat, že literatura o výrazném charakteru krajovém existovala v Polsku už dávno předtím zejména v oblasti slezské a haličské, nebyla ovšem označována pojmem *regionální*, nýbrž prostě jako polská literatura ve Slezsku atd. Proti pojmu *regionální* má Greń rozhodnou antipatii, chápe jej pouze ve významu „provinciální", t. j. úzce, omezeně krajový, rovněž pojem *regionalismus* ztotožňuje pouze s nezdravým autonomismem, separatismem a provincialismem.

Ještě dříve než Greń se otázkou regionalismu v Polsku zabýval Ignacy Fik, který již r. 1938 v kapitole *Regionalizm* své knihy *20 lat literatury polskiej (1918—1938)* jasně rozlišil přednosti a vady regionalismu, varoval před jeho nebezpečími, vytyčil úkoly správně chápaného regionalismu v budoucnosti a ve zkratce podal přehled nejvýznamnějších děl polské literatury o thematice regionální v období meziválečném (v novém vydání knihy z r. 1949 str. 120 až 128). Fik se domnívá, že vědomý regionalismus vznikl až v době romantismu, který „ve svém příklonu k lidovosti a přírodě objevil také krásu a svéráznost místního folkloru, krajiny a jazyka".

V české literatuře se otázka regionalismu dotýká především kulturního života na Moravě a ve Slezsku. V Čechách samých totiž se v 19. století nikde nevytvořilo nějaké významnější samostatné regionální literární centrum, i když celá řada spisovatelů zobrazila ve svém díle velmi výrazně krajový svéráz jisté konkrétní oblasti (Němcová, Jirásek, Rais, Nováková, Baar, Holeček a j.). V Čechách se každé hodnotnější dílo stávalo ihned součástí literatury celonárodní, kulturním střediskem suverénně dominujícím zůstávala Praha, problém regionalismu zde ve skutečnosti neexistoval. Všechno hodnotné, co bylo vytvořeno na českém venkově, stávalo se automaticky a se samozřejmým souhlasem celé veřejnosti kulturním majetkem Prahy a tím i součástí kultury celonárodní. Problém českého regionalismu je tak v 19. století v podstatě záležitostí moravskou a slezskou. Později, zejména v období meziválečném, se sice i v Čechách hovoří a píše na př. o regionalismu chodském a jihočeském,[34] severočeském, východočeském,[35] ale jako skutečný závažný literární problém zde regionalismus nikde nevyvstal. Zájem o regionalismus v Čechách, z velké části uměle vyvolaný, byl jednak dílem lokálně patrioticky orientovaných

činitelů, jednak akcí ruralistických ideologů i praktiků, kteří záměrně usilovali odvést pozornost širší veřejnosti od problémů třídních na otázky kmenové a krajové. Je zajímavé, že se většina úvah o regionalismu, vycházejících z poměrů v Čechách, nakonec nutně zabývala i regionalismem moravským nebo slezským.

Jestliže v Čechách samých se regionálním problémům věnuje pozornost teprve v období meziválečném, kdy se úvahy o regionalismu staly též u nás módou, importovanou ze západní Evropy, zvláště z Francie, na Moravě byl problém regionalismu řešen a v zásadě vyřešen již v době, kdy termín *regionalismus* ještě u nás vůbec nebyl znám.

Vedle P. I. Tauera[36] a Fr. Roháčka[37] zabýval se problémem moravského regionalismu zejména neprávem zapomínaný Leander Čech, literární kritik, historik a teoretik neobyčejně nadaný, s velikým rozhledem a rozsáhlou erudicí, který k jeho řešení přikročil již v 80. letech minulého století v zásadním článku *O úkolu krásné literatury české na Moravě*.[38] Všimněme si především, že Čech vyslovně mluví o *české* literatuře na Moravě, tedy nikoli snad o nějaké *moravské* literatuře, jak se tehdy a často i později mnohdy činilo. Již to svědčí o jeho správném přístupu k věci. Čech pádně odmítl výtku separatismu a postavil se nekompromisně proti všem nezdravým, zpátečnickým snahám autonomistickým, které zneužívaly kultu velkomoravského a cyrilometodějského, šířily naivní, ale ve svých důsledcích nebezpečnou thesi o „nezkažené" Moravě, opíraly se o klerikalismus, podporovaly moravskou kulturní isolovanost a zanášely do literárního dění na Moravě silné prvky narodnické. Ve svém článku se Leander Čech dotkl všech základních problémů moravského regionalismu, bystře odhalil jeho přirozené kořeny a vytyčil jeho základní linii, při čemž zejména zdůraznil pevné sepětí moravské literární tvorby s celonárodní českou literaturou, jejíž neoddělitelnou součástí je i veškerá literární činnost na Moravě.

Tak již před více než sedmdesáti lety významný představitel t. zv. moravské kritiky viděl jasně úkoly a cíle regionalismu v české literatuře v souvislosti s problematikou kulturního rozmachu na Moravě. Škoda jen, že jeho pojetí nepronikło tehdy a ani dlouho potom obecně, takže i v regionálních projevech na Moravě jsme nuceni někdy stejně jako jinde — i když v různých odstínech a v různé míře — konstatovat základní chyby a nedostatky nesprávně chápaného nebo nesprávně praktikovaného regionalismu, které obecně by bylo možno shrnout do těchto šesti bodů: 1. lokální patriotismus; 2. snižování kritérií a v důsledku toho podpora prostřednosti a diletantismu v umění; 3. zploštění v pouhý zevní folklorismus, zájem o krajové zvláštnosti a svéráz bez proniknutí k třídní problematice kraje; 4. interpretace krajové nebo kmenové society jako celku bez jasné třídní diferenciace; 5. zdůrazňování rozdílů kmenových a stavovských, aby byly zastřeny rozdíly a protiklady třídní; 6. zcela nesprávný, uměle vytvořený antagonismus mezi venkovem a městem bez zřetele k třídnímu složení venkovského i městského obyvatelstva.

Regionalismus však — tak, jak jej chápeme dnes a jak jej chápali všichni pokrokoví umělci a literární vědci v minulosti — je v literatuře zjevem zcela přirozeným a zdravým.[39] Souvisí s obecně známým faktem, že národ není pospolitost jednolitá, nýbrž diferencovaná jak vertikálně, t. j. třídně, sociálně, tak i horizontálně, t. j. krajově, oblastně. Tato krajová, regionální diferenciace společnosti byla ovšem stejně jako diferenciace třídní již dávno předtím, než se vůbec konstituovaly buržoasní národy. Při vzniku buržoasního národa

uplatnily se zvlášť silně snahy integrální, centripetální, současně však obava před přílišným centralismem a před zánikem krajových a kmenových osobitostí oživovala hned na počátku ve venkovských krajích tendence centrifugální, odstředivé, směřující k zachování krajové svébytnosti a specifičnosti. A tak jsou v moderní době v regionálních hnutích a projevech v dialektickém protikladu tendence centripetální a centrifugální a z jejich stálého dynamického sváru vyrůstá hlavní problematika regionalismu.

Krajové rozdíly jsou a je třeba je respektovat. Region nemá jen tendence autonomistické, jak zdůrazňují odpůrci regionalismu a nepřátelé decentralisace, má i silné vlivy konstitutivní. Správně chápaný i praktikovaný regionalismus pomáhá utvrzovat národní jednotu.

V tom smyslu též vyzněla anketa o regionalismu, pořádaná v roce 1956 ostravským měsíčníkem *Červený květ*, jehož redakce usiluje cílevědomě vytvořit časopis regionální v nejlepším smyslu toho slova a věnuje proto i teoreticky pozornost problémům regionalismu. Anketa dosvědčila, že u nás dnes již téměř obecně proniká správné pojetí regionalismu jako posílení, oživení a obohacení celonárodní kultury a současně jako nesmiřitelného boje proti lokálnímu patriotismu, partikularismu a uměleckému i vědeckému diletantismu. Hned v úvodní stati *K problematice regionalismu v naší literatuře* (Červený květ 1956, č. 7, 8—11), předeslané vlastní anketě, zdůraznil Artur Závodský,[40] že zdravý regionalismus je posilou a obohacením národní kultury, a doložil to příkladem spisovatelů, kteří rostli mimo pražské centrum a zobrazili realisticky život v jistém regionu (bratří Mrštíkové, Gabriela Preissová, Teréza Nováková, Petr Bezruč). Diskuse, do níž zasáhli vysokoškolští profesoři a docenti, spisovatelé, výtvarní umělci a veřejní pracovníci, vymezila hlavně zásadní rozdíl mezi plodným a tvůrčím regionalismem, který svými výtvory překračuje výrazně hranice vlastního regionu a je přínosem pro kulturu celonárodní, někdy i světovou, a mezi omezeným, zatuchlým maloměšťáckým provincialismem, který podporuje prostřednost, nekritické vyvyšování místních veličin a krajový isolacionismus. Zvláště cenné jsou však poznatky, k nimž anketa v diskusi dospěla při úvahách o vztahu regionalismu k vlastnímu tvůrčímu uměleckému procesu, ke genesi uměleckého díla. Zde bylo konstatováno, že *„regionalismus je totéž jako realismus"*, neboť *„každý autor musí růst z konkretního prostředí, každý básník má zkušenosti z určitého kraje"* (Oldřich Králík), že regionalismus znamená *„růst z hlubokých domácích kořenů"* (Josef Plavec). Tyto postřehy vyrůstají ze správného poznání, že regionalismus se nejvýrazněji projevuje v samém specifiku literatury, t. j. v tvoření obrazů.

Umělecké literární dílo nevzniká ve vzduchoprázdném prostoru, z ničeho, není plodem výlučně racionalistických spekulací, nýbrž odrazem reálné skutečnosti. Vyrůstá a dozrává v jistém konkrétním prostředí a ovzduší. Toto prostředí a ovzduší je dáno nejen hospodářskými poměry a zvláštnostmi výrobního procesu určitého regionu, nejen sociální sférou, v níž autor žije, ale také krajinným charakterem a kmenovým svérázem oblasti, kterou dílo odráží. Osobitý půvab a hluboký účin celé řady velikých uměleckých děl, která se stala trvalou součástí literatury světové, spočívá mimo jiné právě v tom, že tato díla výrazně a s velkou názorností zobrazují jistou konkrétní oblast. Tak vešel do světové literatury Mickiewiczův *Pan Tadeusz*, pevně zakotvený v básníkově rodné Litvě, Mistralovo *Mirèio*, Němcové *Babička*, Bezručovy

Slezské písně, díla Waltra Scotta, Gottfrieda Kellera, Theodora Storma a mnoha jiných.

Smysl moderního literárního regionalismu je dnes tedy třeba vidět v tom, že literární dílo má být pevně zakořeněno v konkrétním prostředí a realisticky je zobrazovat, aby pak souhrn literárních děl v literatuře celonárodní odrazil a zobrazil život národa v celé jeho šíři krajové a v rozmanitosti třídně diferencované sociální struktury.

Poznámky

[1] Zdeněk Nejedlý, *O novém regionalismu*, Za kulturu lidovou a národní, Praha 1953, SNPL, 111. Po prvé ve Varu II, 1949, č. 1.

[2] Albert Pražák v článku *K anketě o regionalismu* (Anketa o regionalismu, Kdyně 1928, 25) poznamenává: „Počátek tohoto směru lze vlastně hledati již v důsledcích rousseauismu, v buzení provinciálních národních duší, v separatismech celonárodních součástek. Ve Francii lze to pozorovati zejména na Frédericu Mistralovi a na jeho družině provençských básníků od r. 1854." Pražákův názor přejal i Bedřich Slavík v knize *Regionalismus a literatura*, Domažlice 1937, 10.

[3] Srov. na př. v Německu skupinu švábských básníků (der schwäbische Dichterkreis), později t. zv. „Heimatkunst", u Poláků ukrajinskou nebo běloruskou básnickou školu atd.

[4] *Zbirka odgovora na pitanja*, Beograd 1939, Izdanja izvršnog odbora br. 1, 115 (odpověď na otázku „Značaj regionalizma u životu slovenskih književnosti").

[5] Frank Wollman, *K methodologii srovnávací slovesnosti slovanské*, Brno 1936, 65.

[6] Josef Hrabák, *O regionalismu v české literatuře doby předhusitské*, Studie ze starší české literatury, Praha 1956, 69—79.

[7] Srov. Bedřich Slavík, *Regionalismus a literatura*, Domažlice 1937, 64—65.

[8] Jan Stocký označuje toto první stadium regionalismu ve Francii jako regionalismus romantický. (Srov. heslo „Regionalismus" v OSNDod V, 1, 485—486.)

[9] Zdeněk Nejedlý v článku *O novém regionalismu* o tom přímo píše: „Ukazoval jsem již tehdy, po r. 1918, na Francii jako na příklad zcela nesprávné a stát oslabující centralisace. Na Francii, kde Paříž přímo pohltila zemi, takže Francií byla a i dnes jest vlastně jen Paříž. Ani ostatní města nehrají tam žádnou úlohu v celostátním životě a politice, což teprve kraje, ač ve skutečnosti bohatě mezi sebou diferencované. I je to nesporně slabost, a ne síla Francie." (Za kulturu lidovou a národní, 107.)

[10] Josef Knap, *Ještě k čes. tradicionalismu*, Sever a východ 1928, 383—384. Citováno podle knihy J. L. Fischera *Kultura a regionalismus*, Brno 1930, 20—21.

[11] Brückner píše o české literatuře: „... noch unlängst verschlang Bauernliteratur die meisten Talente, verlor sich sogar die Lyrik (Bezruč)." (*Geschichte der slavischen Literaturen*, Slavische Rundschau 4, 1932, 2.)

[12] O Stránecké nejpodrobněji Milena Trachová, *Františka Stránecká*, Brno 1956 (rukopisná diplomní práce v archivu filosofické fakulty v Brně).

[13] S pojetím *ludowy* ve významu *vesnický* setkáváme se v Polsku už u Zoryana Dołęgi Chodakowského na počátku 19. století.

[14] „Pokládám ... regionalism za směr všestranně velmi prospěšný, zejména u nás, kde příliv cizoty na národní duši útočí neúnavně a všestranně a kde jsou poruchy již z minulosti. Jeho hodnota se zvyšuje tím, že jeho zásluhou se posílí venkovská kulturní centra a zkorigují pražskou jednostrannost." (Albert Pražák, *K anketě o regionalismu*, 28.)

[15] „Regionalismus by byl nebezpečný, jestliže by se rozvíjel bez ohledu na celonárodní souvislost a celonárodní kulturu, kdyby se vzdal funkce kulturního svérázného přítoku a okysličování celonárodního centra, t. j. Prahy. Tu by byl problémem zvláště slovenský regionalism." (Pražák, l. c., 28.)

[16] Pražák o tom píše: „Ve svém nejvlastnějším zájmu musí tomu (totiž konstituování slovenského národa — J. K.) překážeti Slováci sami. Mládež kulturně vybavená ze staroromantických předsudků a světově poučená musí důrazně pracovati proti tomuto postupu a spokojiti se právě jen kultem slovenského svérázu ..." (l. c., 28).

[17] Arne Novák přirovnával slovenské snahy o „svojskost" k lokálnímu patriotismu hanáckému a jihočeskému: „Nejenom nebezpečné, ale i směšné jest krajinské a kmenové sebepřeceňování; slovenská soběstačná „svojskost", hanácké „me sme me" a jihočeské

až mysticky opojené oslavování jihočeského ducha natropily již dosti zla." (Anketa o regionalismu, 20.)

[18] Jan Herben napsal: „Překonali jsme šťastně separatism moravský a přibyl nám do Republiky separatism slovenský. Nemylme se, to je regionalism, který z pokladnice národních tradic, z kulturních zvláštností a starobylých krojů udělal — politický program. My máme Husa a Žižku, Slováci Jana Nep. a Janošíka! Musili jsme povolit, aby český jazyk se stal československým a stát aby se jmenoval krkolomně Čekoslovakia!" (Anketa o regionalismu, 15.)

Podivně působí v Herbenově formulaci zejména kontaminace zjevů místně, historicky i třídně tak zcela odlišných, jako je Jan z Pomuku a Janošík.

[19] *Zbirka odgovora na pitanja*, Beograd 1939, 115.

[20] Srov. Albert Pražák, *Slovenská svojskost*, Bratislava 1926, 107—108.

[21] Srov. Bedřich Slavík, *Regionalismus a literatura*, 78—79, 84—85.

Na jednom místě své knihy Slavík správně podotýká: „Staré a nové kmeny jsou ovšem skutečností, ale jejich literatury není možno isolovati." (O. c., 15.) Hned v další větě však tento dobrý postřeh zamlžuje dodatkem, že „i v literatuře nejde jenom o vlivy kulturní a teritoriální, ale zároveň o mísení krve, iracionální působení genia loci a j.". Ostatně ve Slavíkově koncepci nejde ani tak o isolacionismus, jako spíše o občasný sklon k autonomisaci t. zv. kmenových písemnictví.

[22] Artur Závodský píše: „...kéž tato skromná knížka podnítí další autory k práci na výzkumu dějin slovesnosti v Ostravském kraji! Nikdy nevíme dost o životě lidu, který se stal budovatelem uhelného a železného centra naší vlasti; dějiny jeho slovesnosti mohou nám právě říci velmi mnoho." (*Karel Handzel, spisovatel Ostravska*, Praha 1954, 6.)

[23] O Łysohorském nejobšírněji a nejpodrobněji, i když ne vždy se správnou koncepcí informuje monografie Pavla Gana *Ondra Łysohorsky — básník*, Brno 1957 (rukopisná diplomní práce v archivu filosofické fakulty v Brně).

[24] Bezruč, Martinek a jiní spisovatelé z lašské oblasti jen občas užívají nářečních prvků k typisaci a charakterisaci postav a prostředí.

K problému užívání nářečí v literatuře, kterému se v poslední době věnuje značná pozornost, srov. zejména Bohuslav Havránek, *Marxistická jazykověda a jazyk nové české literatury*, Slovo a slovesnost 13, 1952, 57—71; František Trávníček, *Dialekt a hovorová čeština v uměleckém jazyce*, Literární noviny 1952, č. 11, str. 4; Fr. Trávníček, *O jazyce umělecké prózy* (Literatura ve škole 1, 1953, 163 a n.) a *O jazyce naší nové prózy*, Praha 1954; Jaromír Bělič, *K otázce využívání nářečí v literatuře*, Studie a práce linguistické I, Praha 1954, 510—528; totéž v poněkud přepracované podobě v knize *Sedm kapitol o češtině*, 102—120. Otázkou využívání lašského nářečí v literatuře v souvislosti s problémy regionalismu se zabývá Josef Skulina v článku *Regionalismus a nářečí* (Červený květ 2, 1957, 9—10).

[25] Již v polovině minulého století se pokoušel na území bývalého pruského Slezska vytvořit slezský spisovný jazyk Ant. Stabik. (Srov. Alois Adamus, *Opolsko neboli Horní Slezsko*, Věstník Matice opavské 1923, 49 a Jaromír Bělič, *Postavení moravské slovenštiny a laštiny*, Sedm kapitol o češtině, Praha 1955, 84.)

[26] „O literatuře slezské v pluém toho slova smyslu mluvit nemůžeme, právě tak jako nemůžeme mluvit o slezském jazyce nebo národě. Slezsko je zemí typicky přechodní, ležící na rozhraní působení trojí národní kultury, což ještě komplikuje střídající se včlenění Slezska nebo jeho částí do různých státních celků." (Karel Krejčí v recensi knihy W. Ogrodzińského *Dzieje piśmiennictwa śląskiego* a Z. Hierowského *25 lat literatury na Śląsku 1920—1945*, Slezský sborník 48, 1950, 554.)

[27] Srov. Miloš Weingart, *Problémy a methody české literární historie*, Bratislava—Martin 1922, 21.

[28] Srov. Bedřich Slavík, *Regionalismus a literatura*, 14.

[29] „Typicky regionální charakter musil se Gesemannovi s jeho charakterologického hlediska, opřeného o anthropogeografii, objeviti ovšem stejně určitě, ba ještě určitěji než nezaujatému literárnímu historiku s kriterii srovnávací literatury..."

Přirozeně musil i Popović konstatovati regionální charakter literárního vývoje v Jugoslavii, několik provinciálních literatur aspoň k polovici XVIII. století." (Frank Wollman v recensi Gesemannovy knihy *Die serbo-kroatische Literatur* a Popovićovy *La littérature Yougoslave*, Slavia 13, 1934—1935, 217—218.)

[30] „Literatura o wyraźnym charakterze i problematyce dzielnicowej powstawała w tym czasie i dużo wcześniej przede wszystkim na Śląsku, a także w Galicji, nikomu jednak nie przyszło do głowy ochrzcić jej mianem literatury regionalnej. Nazywało się ją po prostu

polską literaturą na Śląsku; była to w większości wypadków literatura o wyraźnym obliczu politycznym i społecznym." (Greń, *Przeciwko mitom regionalizmu*, 110.)

[31] „... należało zakwestionować przede wszystkim samo pojęcie regionalizmu, zdemaskować polityczne podstawy jednego z wielkich mitów literackich i kulturalnych..." (Greń, l. c., 111.)

[32] „Gdy urok tatrzańskiej przyrody objawił się pisarzom z Krakowa, Lwowa czy Warszawy, osiadali w górach lub na Podhalu, stawali się „pieweami" tych okolic. I sławione przez nich piękno przyrody, urok nieznanego krajobrazu, dziwność obyczajów i obrzędów, tajemnice psychiki człowieka gór stanowiły pierwotnie wyłączny zakres pojęcia regionalizmu. Literatura o charakterze regionalnym narodziła się wówczas z autentycznego zetknięcia się pisarzy z ludem i z jego życiem, ale nie z jego problematyką, nie z jego najgłębszymi konfliktami o wyraźnej już treści społecznej i klasowej." (Greń, l. c., 110.)

[33] O regionální škole Zegadłowiczově srov. můj článek *Emil Zegadłowicz a skupina Czartaka* (Sborník prací filosofické fakulty brněnské university 1955 D 2, 75—85). Tam také ostatní literatura.

[34] Srov. na př. celou rozsáhlou *Anketu o regionalismu*, otištěnou původně v 3. ročníku Jihočeského přehledu (České Budějovice 1928, 33—67), pak knižně ještě téhož roku nákladem Okresního sboru osvětového ve Kdyni.

[35] Srov. na př. ruralisticky orientovanou revui *Sever a východ*, vycházející v Turnově.

[36] P. I. Tauer, *Otázka literárního středu na Moravě*, Literární listy 1883, 1 a n.

[37] Fr. Roháček, *Ke článku P. I. Tauerově*, Literární listy 1883, 45—46.

[38] Leander Čech, *O úkolu krásné literatury české na Moravě*, Zora, Olomouc III, 1885, 23.

[39] Již v třicátých letech našeho století, kdy u nás nejvíce bujel ruralismus, setkáváme se také s projevy, svědčícími o dobré cestě k správnému pojetí regionalismu. Tak Jaroslav Závada v článku *Regionální umění* (Černá země 10, 1933—1934, 20—22) píše: „Nikdo z nás nebude popírati, že poslání regionálního umění je totéž jako i umění ostatního. Je sice v některých svých projevech ohraničeno na užších prostranstvích, ale zato může působiti tím hlouběji, majíc bezprostřední vztah a poměr k těm, kdož kolem jeho krás nemohou procházeti nevšímaví."

[40] Artur Závodský zasáhl také do diskuse o stavu literatury na Ostravsku, kterou organisoval ostravský deník Nová svoboda r. 1955, článkem *K problematice literárního zobrazení Ostravska* (Nová svoboda 4. září 1955).

К ВОПРОСУ О РЕГИОНАЛИЗМЕ В ЛИТЕРАТУРЕ

Под понятием регионализм в современном литературоведении обычно разумеют стремление к областному художественному творчеству, или же к подчеркиванию местного своеобразия.

В 19-ом в., до первой мировой войны и, в особенности, в период между двумя мировыми войнами в проявлениях регионализма преобладали консервативные, регрессивные и центробежные тенденции, заходившие иногда даже в культурный сепаратизм.

Смысл современного литературного регионализма следует в настоящее время искать в том, что литературное произведение должно крепко корениться в конкретной среде и реалистически передавать ее, чтобы вся совокупность литературных произведений в общенародной литературе отражала и изображала жизнь народа во всей ее областной широте и в разнообразии социального расслоения, в связи с экономическими условиями и особенностями производственного процесса.

Перевел Роман Мразек

ZUR FRAGE DES REGIONALISMUS IN DER LITERATUR

Unter dem Begriff Regionalismus versteht man in der modernen Literaturwissenschaft gewöhnlich die Bestrebungen um eine regionale Kunstproduktion oder um die Betonung der regionalen Eigentümlichkeit.

Im 19. Jahrhundert, vor dem ersten Weltkriege, besonders aber in der Zeit zwischen

den beiden Weltkriegen herrschten in dem Regionalismus konservative, regressive und zentrifugale Tendenzen vor, ja sie mündeten manchmal sogar in einen kulturellen Separatismus aus.

Heutzutage sucht man den Sinn des modernen literarischen Regionalismus darin, daß das literarische Kunstwerk fest in einem konkreten Milieu eingewurzelt sein und dieses realistisch bearbeiten soll, damit dann die literarischen Werke der betreffenden Nationalliteratur in ihrer Totalität das Leben des Volkes in seiner ganzen regionalen Breite und seiner sozialen Mannigfaltigkeit widerspiegeln und darstellen, und zwar im Zusammenhang mit den wirtschaftlichen Bedingungen und Eigentümlichkeiten des Produktionsprozesses.

J. K.